

A fejlettség bűvös kockája

A zseniális magyar találmány, a bűvös kocka forgatása emberek százmillióinak okoz örömet, és röpti magasba a magyar innovatív gondolkodás hírért világszerte. Noha a kocka sikeres tekerése nem ördögi feladat, de jó idegeket és kitartást igényel. A fiatalabbak hamar meg is tanulják, a legrátermettebbek pedig már egyszerű látásra (ti. az induló állapot „lefényképezése” után) akár csukott szemmel is vagy éppen lábfejjel is kirakják. A forgatás pontos lépései (algoritmus) és az eddigi forgatási rekordok az interneten régóta elérhetőek. A hatféle színnek a kocka hat lapjára való helyes forgatása összesen 6×3×3=54 kis négyzet helyre forgatását jelenti avval a rendkívüli nehézséggel, hogy minden elforgatás – kivéve a helyes lépések forgatási sorrendjét – megbontja a korábbi elrendezést, és rendre újrendezést kíván. A magyar modernizációs kísérletek után is mintha mindig újra neki kellene futni a rendezésnek, és mintha mindig újra kellene gondolni a lépések sorrendjét.

Szinte magától adódik a kérdés: van-e a gazdasági fejlettséghez vezető útnak valamilyen kiforrott, netán mindenkor érvényes, követhető leírása, netán algoritmus? Nem hiszem, hogy sokakat meglep: sajnos nincs. A bűvös kockának van.

Egy fejlett gazdaság és társadalom kialakításában sokkal több az idő közben is változó paraméter (ez a nehézség a kocka esetében a színek számának növelését jelentené). Ráadásul az elvárások, az igények és a domináns vélemények menet közben is folyamatosan változnak, sőt, meg is fordulhatnak. Az elméleti nehézségek ellenére a fejlettséghez vezető utakkal kapcsolatban a nemzetközi gazdaságtan tudományága sok hasznos elvet és szabályt fektet le, segítséget nyújt a durva hibák elkerüléséhez, de alapmegoldást nem kínál. A kialakítandó gazdaság bővülési modellben legalább hat fontos változót (analógiánkban a kocka színeit) nagy biztonsággal azonosíthatunk. Ezek: a növekedés fő forrásai; a piaci és bürokratikus koordináció válfajai; a működést garantáló intézmények jellege; a meghatározó ideológiai felfogások; a külső gazdasági környezettel kialakított viszony; a hatékony versenyképesség és méltányosság (társadalmi szolidaritás megfelelő elegye, szociális ellátómechanizmus). Mindezen hat komponensnek önmagában is sokféle változata képzelhető el, akár 6×9=54 (mint a kockában), a komponensek 9 változatát elméletileg könnyedén elő lehet állítani – de csak elméletileg! A modell-szerű ábrázolás ennyi változóval reménytelen, algoritmikus megoldás elképzelhetetlen. Talán emiatt is ritka az olyan ország, amely minden tekintetben elégedett a saját gazdasági fejlődésével, az éppen elért fejlettségi szinttel, valamint kormánya jövőt formáló ígéreteivel.

A növekedésért felelős tényezőket precízen elkülöníteni csak a bizonytalanság és a megmagyarázatlan jelenségek megmaradó nagy száma mellett lehet. A valóság gyakran „kifog” a növekedés belső lényegét megragadni igyekvő, technikailag (matematikailag) kifejezetten agyafúrt modelleken is, a modellezési nehézségeket fokozza, hogy a fejlődés/növekedés térben (földrajzilag meghatározott térségben) és időben szétterülő, de mindig konkrét tényezők, változók egész sorozata által determinált.

A fejlett és fejletlen országok között a távolság jóval nagyobb volt a XIX. század első harmadában. A rendkívüli megfigyelőképeséggel rendelkező, utazó természetű dós-óriás, Charles Darwin így írt Dél-Amerikából érkezése után, 1835-ben, az akkori a fegyenclelep Ausztráliáról:

„Este sétált tetten a városban, s csodálkozással eltelve tértem vissza, hogy milyen nagyszerű az angol nemzet hatalma. Itt, ebben a nem nagyon bízható országban két évtized alatt több történt, mint Dél-Amerikában ugyanany-

nyi évszázad alatt. Első érzésem az volt, hogy szerencsét kívántam magamnak, amiért angolnak születtem. Persze később, mikor a várost jobban megismertem, bámulatom valamivel csökkent; de azért mégiscsak szép város. Az utcák szabályosak, szélesek, tiszták s jól gondozottak; a házak jó nagyok, a boltok berendezése megfelelő. Londonnak meg néhány más nagy angol városnak elnyúló elővárosaihoz hasonlíthatjuk a városok képét; de még London vagy Birmingham közelében sem ilyen feltűnő gyors a fejlődés. Az éppen elkészült nagy házak és egyéb épületek száma igazán meglepő volt; mégis mindenki a magas házbecrőről és a házszerzés nehézségeiről panaszkodott. Miután Dél-Amerikából jöttem, ahol a városokban minden gazdag embert ismernek, semmi sem lepett meg jobban, mint az, hogy lehetetlen volt hamarjában meg tudnom, ki ez vagy az a fogat.” Darwin átlátta a korabeli angol piaci intézmények szemléletének és gyakorlatának fölényét a feudális nagybirtokrendszerű, akkoriban mérhetetlen elmaradottságot és szegénységet mutató Dél-Amerikával szemben. Ugyanakkor a fejlettség időigényét csak megsaccolta. És hol tart ma Ausztrália az egy főre jutó GDP-ben (50 000 USD per fő, 24 millió lakossal)?! Messze elhagyta az egykori gyarmattartó UK 40 000 USD per fős szintjét! Ennyit „hozott” közel két évszázad sikeres útvalasztása egy „szerencsés” országnak.

A gazdasági növekedést kutatók egyik közös dilemmája a megválasztandó – adekvát – időhorizont hossza. Milyen hosszú időszak teljesítményét érdemes mérni az elemezni kívánt változásokat illetően? Mit kell mértékadónak tekinteni ahhoz, hogy a következtetés kellően általánosítható legyen? Egy markáns (növekedési) konklúzió megvonásában öt, tíz év vagy akár fél évszázad produkciója-e az, ami vajon számít? E téma nehézségét jól illusztrálja az a tény, hogy például Svédország és Japán két évszázados növekedési teljesítményének nincs egyszerűen megfogalmazható, modellezhető magyarázata. Noha az elmúlt 200 évben az egy főre jutó jövedelem Japánban és Svédországban is szinte azonos mértékben évi átlag kb. 2 százalékkal emelkedett, e növekedés mögött azonban a két esetben egészen más növekedési források is tevényezők álltak. A két ország földrajzi-kulturális eltéréseire nyilvánvaló, ahogy az emberi erőforrások felhasználására vonatkozó különleges képességének azonossága is.

A munkaerő mint elsődleges mozgatóerő

A humántőke állományának, illetve bővülésének és a gazdasági növekedésben játszott szerepének becslésére kidolgozott modern (kvantitatív) eljárások igen komoly előrelépést jelentettek az oktatási és az egészségügyi beruházások valódi makroökonomiai jelentőségének elismerésében. A módszertani kérdések nehézségeinek érintése nélkül elmondhatjuk, hogy az újabb kutatások legfontosabb eredménye a humántőke-állomány igen jelentős felértékelődése. Az emberi tőke által reprezentált, kumulált „tudásvagyon” ugyanis – adott esetben – igen tekintélyes lehet. Sokat idézett számítások szerint az USA-ban már az 1970-es évek közepén a humántőke-állomány értéke nagyjából megegyezett a fizikai állótőkével, a 80-as évek végére pedig már felül is múlta azt. Az emberi tőke szerepének megítélése kapcsán gyakran felmerülő, hagyományosan „érzékeny”, sőt „ideologikus”, gazdaságfilozófiai kérdéseiről is szólnunk kell röviden.

Van a munkaerő és a gazdasági növekedés általános összefüggésének egy olyan „pikáns” oldala is, amelyik feltétlen említést és némi kommentárt érdemel. Ez pedig az a sarkalatos, a híres ricardói és marxi intuíciónak óta szinte folyamatosan izgalmas, mondhatni, örökzöld, de változatlanul igen nehéz elméleti kérdés, hogy tudniillik mi vagy mik tekinthetőek az értékteremtés végső és fundamentális forrásának, hogy az vajon csak az embe-

ri munka-e, vagy létezik más is. A közgazdaságtan hagyományát tisztelő áramlataiban sokak számára és „sokáig” az eredeti formában Ricardótól származó, Marx által is átdolgozott munka(erő)-érték elmélet volt népszerű, főleg szuggesztív politikai jelentése miatt. Magyarországon is több generáció nőtt fel ezeken a tanokon, melyeknek még a kevésbé doktriner változatai is állandó kételyeket támasztottak, főleg a fiatalabb, kétkedőbb fejekben. Ma már közhelyszámba megy, hogy a modern nyugati közgazdaságtan legtöbb – persze nem mindegyik – képviselője kifejezetten nehézkesnek, sőt tévesnek látta a marxi érték, cseréérték és használati érték közötti transzformációk értelmezését, továbbá rendkívül merevnek és

dülálló. A Facebook a megmondhatója, minden meglévő szolgáltatást valamiféle latens vagy kreált kereslet hozott létre, és talán arra sem árt emlékeztetni, hogy a világon minden árut vagy szolgáltatást először csak nagyon kevesen fogyasztották (a XIX. század közepén a vadnyugaton a fürdőkádát luxusadóval sújtották)!

Noha kétségtelen, hogy az emberi munka a gazdagodás első és állandóan elérhető értékkorlása, mégsem kizárólagos forrása a létrehozott új értéknek. Nehéz lenne ugyanis tagadni az egyes nemzetek gazdasága közötti különbségek magyarázatakor a természeti erőforrások (termőföld, ásványkincsek, klíma, folyók, tenger, erdőségek stb.) értékképző szerepét. Különösen hiba

Oláh Máttyás: Szemben a bécsi teátrummal rendelt egy úr teát rummal

irreálisnak érezték a termelő és nem termelő szektorok mesterséges elkülönítését. Ez utóbbi – tegyük hozzá – szintén nem eredendően marxi „találmány”, már a XIX. század közepén, a *Politikai gazdaságtan alapjai* című munkájában (1848) J. S. Mill termelő és nem termelő tevékenységről beszélt. Mill a gazdaságot a pénz mennyiségével, (bullion formátumú) arannyal és hasznos javakkal azonosította. Definíciója szerint termelőnek számít mindazon tevékenység, amely a gazdagság állományához (stock of wealth) hozzátesz, azt valamilyen módon gyarapítja. Ugyanígy, mai szemmel, produktív fogyasztásnak minősül mindaz, ami a produktív munkaerőt újratermeli. Ebben a fogalmi keretben minden más tevékenység nem termelőnek minősült. Mill azonban bölcs óvatosságról tett tanúbizonyságot, amikor álláspontját némiképp finomítván arról beszélt, hogy a nem termelő munka olyan tevékenységet is takarhat, mely tartós minőségi vagy múltó élvezeteket szerző – az ő kifejezésével „hedonisztikus” – szolgáltatást nyújt. Ahogy a jelenkor világ-gazdaságában a legtöbb fejlett ország fokozatosan szolgáltató gazdasággá alakul át, a „termelő és nem termelő” szektorok világos elkülönítése egyre nehézkesebb. De ami fontosabb, e különbségtételnek a piacon értelme sem nagyon van mindaddig, amíg bármelyik tevékenységben legális jövedelem képződik. A világ-gazdaság vezető hatalmának tekinthető Egyesült Államok évi bruttó hazai termékének (kb. 17 000 Mrd. \$) több mint 80 százaléknyi része a szolgáltatásokból tevődik ki. Az amerikai szolgáltatási piac kreativitása a mai napig is egye-

lenne elfedni a természet azon értékképző funkcióját, melyet a nemzetközi piacok is elismernek. A természet ajándéka, a föld, az olaj, a fa, a víz vagy a gyémánt bármilyen munkát megtestesítő árut képes megvenni a világpiacra, ugyanakkor ezen javak saját értéke (nem a marxi értelemben!) mindig több, mint a kitermelésük pusztá költsége.

A tőkét (pénzt, gépet, épületet, tudást) mint beruházási eszközt ugyanakkor szintén bajos kizárólag akként tekinteni, mint megtestesült tárgyasult munkát. Elengedhetetlenül valahogy számba kell venni a vállalkozók szellemi és fizikai hozzájárulását is. De van más probléma is: egy duzzasztógát könyv szerinti állítókeértéke nem fejezi pontosan ki a gátban esetleg megtestesülő mérnöki zsenialitást, ötleteket. Egy termelő és szolgáltató vállalat (pl. Coca-Cola, Apple) esetében az ilyen speciális, az emberi kreativitással összefüggő értékeket a „goodwill” tételek alatt lehet valahogy elszámolni. De ilyen „nehéz” könyvelési tételek a Panama-csatorna, a francia ár-apály erőművek vagy éppen atomerőművek, a holland mélyföldek, a szabályozott, de mégiscsak a természet alkotta folyók vízi útjai, a tengeri és légi kikötők. A vasút, a telefon, az autó, a repülő, a villanygőg, a személyi számítógép, a mobiltelefon-hálózat soha nem lehetett volna valóság a feltalálói, vállalkozói álmok, áldozatok, innovatív vállalatok (mai elnevezésükkel startupok) hozzájárulása nélkül. Ez utóbbi típusú értékteremtés szám-szerűsítése kifejezetten nehéz, ha egyáltalán lehetséges. Önmagában tehát a tőke (akár pénz, akár tárgya-

sult termelési tényező) megléte sohasem lett volna elegendő a vívmányok tömeges elterjesztéséhez. Ennek ékes bizonyítéka számos természeti erőforrásban gazdag ország (például Irán, Brazília, Oroszország vagy India) esete.

A munkaerő és a munka értékének, valódi piaci árának precíz meghatározása ugyancsak áthidalhatatlannak tetsző mérési problémába ütközik, hasonlóan a neoklasszikus elmélet fogyasztói-termelői nyereségkoncepciójához. Utóbbi is csak a tiszta teória szintjén létezik, jelentése (a fogyasztói-termelői hasznok egyenlege) ugyan világos, de empirikus haszna igen csekély. Ennek ellenére, segítségével eléggé megbízhatóan elkülöníthető, hogy az egyes országokban a növekedés kb. mekkora hányada tulajdonítható a munkaerő-inputok növekedésének (természetes szaporulatából a termelésbe vont részeknek), és mekkora az egyéb tényezőknek. A növekedésnek az a része, amely nem köthető az input termelésitényező-növekedéshez, az ún. „maradék” elnevezést kapta. A Nobel-díjas amerikai közgazdász professzor, Robert Solow ezt a „maradékot” a *technikai fejlődés* javára írta. Az empirikus kutatások során ugyanakkor kiderült, hogy az eltérés, illetve a maradék szintje túlságosan nagy, és országonként is igen változó. Ez a felismerés vezetett annak vizsgálatához, hogy a teljes reziduális növekedésből kb. mennyi magyarázható az ún. „catch-up” vagy felzárkózási (tanulási) növekedési folyamat jelenségével. Az alapgondolat ebben az összefüggésben, hogy minél magasabb egy ország egy főre jutó GDP-je és a vezető gazdasági-technikai hatalom, az USA per capita GDP-je közötti különbség, annál inkább várható, hogy nagyobb a felzárkózási, utolérési (catch-up) növekedési effektus hatása. Némiképp bonyolítja azonban a dolgot, hogy bizonyos országok hajlamosak jóval több előnyt realizálni a felzárkózási effektusból, mint mások. Egy átlagosan elfogadható „catch-up” tényező mellett is azonban még igen jelentős eltérések mutatkoznak. Ezen eltéréseket magyarázandó, nem marad más hátra, mint az egyéb, nehezen kvantifikálható társadalmi-politikai, kormányzati környezet befolyásoló szerepének vizsgálata. Ezt a különleges tényezőt röviden úgy is nevezhetnénk, hogy *az országok tanulási, adaptációs képessége*. Bizonyos országok és a rájuk jellemző társadalmi szerveződési és intézményi formák sokkal jobban kedveznek a felzárkózási effektusok érvényesülésének. Azonban ezen felzárkózási készség és a megvalósítás időigénye nem egyenletesen elszórt adottság az egyes országokat tekintve. Nem véletlen azonban, hogy Japán például 1950–1970 között e mutatót illetően messze kiemelkedett a mezőnyből. De számunkra, ti. a magyar piacgazdaság számára különösen tanulságos lehet, hogy legszorosabban Németország és Ausztria követte Japánt ebben a mélypontról gyorsan felzárkózni tudó képességben. Ez a gazdaságtörténeti tapasztalat ma is biztató.

A technikai haladás szerepei

Ha a nemzetközi gazdaságtörténelem különböző korszakait technikatörténeti trendekkel és növekedési típusokkal kívánjuk jellemezni, akkor az elmúlt két és fél évszázadot a tudományos és technikai „forradalmak” (TTF) jellemzik.

A gazdasági növekedést korábban is gyakran gyorsuló ütemben áttörést hozó, lökészerű változások is kísérték, melyek átalakították az aktuális gazdasági rendszerek szerkezetét, és ami fontosabb, külső képét is. A XX. században már általánosan, de a II. világháborút követően kifejezetten tudatos nemzeti gazdaságpolitikák eredményeként a tudomány és technika közvetlen termelési tényezővé válásának lehetünk tanúi. Ezt a világ-gazdaság fejlett részében általánossá váló tendenciát méltán nevezték a tudástőke primer felértékelődési folyamatának. A tudástőke szerepei a XXI. században, minden jel szerint, még tovább erősödnek, sőt, a tudástőke felhalmozása új állami szerepeket is kijelölt.

(Folytatás a 6. oldalon)

A fejlettség bűvös kockája

MAGAS ISTVÁN

(Folytatás az 5. oldalról)

Miután a rendszeres és szisztematikus laboratóriumi kutatás a korábbi századokban még nem volt „normális” foglatatosság, a véletlen tényezőknek is jelentős szerepük volt egy-egy ténylegesen hasznos ötlet kipattanásában. A véletlennek persze mindig van valamilyen szerepe a kutatásokban, de korunk technikai haladásának éppen az egyik sajátos jegye, mondhatni, lényege, hogy nem a véletlenszerűségen, hanem a rendszeres és szisztematikus kutató-fejlesztő munkán alapul. Így azután a „tudatos” kezdet akkortól datálódik, amikoről kezdve a tudományos kutatás mérete, szervezettsége és anyagi oldala kellő társadalmi elismerést kezdett kapni. Ez az időszak pedig a XIX–XX. század fordulójának éveire tehető. Ekkor születtek az első szisztematikus kutatásból származó eredmények, így az elektromosság és az elektromágnesség, a robbanómotorok és a vegyipari kutatások területén születő eredmények. Ezek a termékek „valódi” ipari forradalmat jelentettek, s valóban rohamos terjedésük okán inkább kiérdemlik a „forradalmi” jelzőt. Az ezt követő nagyobb innovációs ciklust az atomtechnológiák, a távközlési és mikroelektronikai technikák s mindenekelőtt a számítógépek, a robotok, majd a mesterséges intelligencia kifejlesztésével és rendkívül gyors elterjedésével lehet azonosítani. Az ipart forradalmasító és a társadalmat is átforgató technika legfeljebb csak kétszáz esztendő.

A technikai áttörések korának gazdaságfejlesztési trendjeit megfigyelve az igazán új jelenség talán abban áll, hogy létrejött az emberiség közös vagyónának tekinthető technikai-műszaki tudomány és hatalmas gyakorlati ismerettömeg, amely viszonylag kis marginális költséggel hozzáférhető, és azonnali alkalmazásba vehető. E viszonylag kis költség persze ahhoz a teljes befektetéshez viszonyítandó, amely társadalmi szinten lenne szükséges egy-egy technikai vívmány megszületéséig, a laboratóriumtól az üzemszerű alkalmazásig. Természetesnek tűnik a feltételezés, hogy a felhalmozott tudástömeg hasznosítása csak akkor valósulhat meg kielégítő hatásokkal, ha a befogadó-intézmények felkészültsége eléri a szükséges minimális küszöböt. A tudományos-technikai vívmányok alkalmazása tekintetben a tanulási és adaptációs képesség megszerzése tehát nem „megspórolható” költség. A befogadási és adaptációs készséget csak egy megfelelően kiépített iskolarendszer képes kialakítani. A megfelelő rendszer pedig annyit jelent, hogy az iskolarendszernek mind minőségi és mennyiségi értelemben, mind pedig az adekvát szervezeti kereteket illetően biztosítania kell, hogy a tanult technikák alkalmazásához szükséges szakmai kéaderállományt kellő minőségben és szerkezeti bontásban fel tudja tölteni.

A világgazdaság élvonalába igyekvő országok esetében a formális iskolai oktatásba történő masszív és folyamatosan nagyvonalú beruházás tehát aligha spórolható meg vagy odázható el. Legalábbis, ha nemcsak a társadalomnak, hanem az azt reprezentáló mindenkor gazdasági-politikai vezetésnek komoly gazdasági felzárkózási ambíciói és ehhez rendelt akciótervei, anyagi forrásai is vannak. E tanulási folyamat hangsúlyozása nem jelenti azt, hogy a tanuló vagy a modern ismereteket befogadó országnak fel kell adnia saját kulturális és politikai identitását, mert másképp a tanulás nem megy. Nem erről van szó. A hidak, az utak, a telekommunikációs hálózatok, a kikötők, a vízrendszerek, a lakótelepek, a gyárak és a modern orvoslás jól működő piaci intézményrendszerének kiépítései a technikát és az ismereteket befogadó országnak egyáltalában nem kell feladnia nemzeti hitvallását vagy kulturális értékeit. Azok persze, akik az illető state-of-the-art objektumokat ténylegesen építhetik, a tudást behozhatják, jobban járnak, ha az importálás műszaki részleteit szigorúan és kompromisszum nélkül megtanulják. Ez még nem fogja jelenteni az „idegen” értékrendek átvételét, de a modern

műszaki, vezetési, számítástechnikai és kereskedelmi ismereteket annál inkább. Ha a képzés külföldön folyik, az más kérdés. A külföldön való tanulás más életmódot és kulturális szokások átvételét is jelenti, amelynek importálása adott esetben problémás is lehet, de a fő célt, a műszaki-technikai felzárkózást tekintve ez olyan ár, amelyet bizony meg kell fizetni.

Lehet, hogy eretnek megállapításnak tűnik, de a fenti gondolatot bizonytalan mégis megkockáztatjuk: bizonyos szempontból a jelenkori világgazdasági körülmények közepette a gazdasági elmaradottság – elvileg – sokkal kevésbé jelent hosszú és makacsul terpeszkedő történelmi determinációt, mint a korábbi történelmi időszakokban. Az elmaradottságból való kitorés esélyei éppen a tanulási és a standardizált, gyorsan adaptálható termelési-szervezési folyamatok számának növekedésével jelentősen javultak. Éppen a felgyorsult duzzadó és elérhető közös tudástömeg nyújtotta új korszak világát rá egy, a „későn jövő” vagy lemaradozó országok fejlődésében rejlik, a mai, korábban aligha kiaknázható potenciálra. Nevezetesen arra gondolunk, hogy egy feltörekvő ország ma, a XXI. század elején, jóval könnyebben „eltanulhatja”, átvetheti, adaptálhatja más országok saját befektetésével, saját kárán és verejékével létrehozott vívmányait, mint valaha. Ezáltal részben megspórolhatja a kísérletezés gyötrő átalakulási fázisát, kivédheti a rugalmatlan intézményi és szervezeti keretek okozta, gazdasági növekedést visszahúzó hatásokat. Az az időgény, amely a rossz vagy jó külföldi példából való tanuláshoz kell, a jelenkori világgazdaságban jelentősen lerövidült. A telekommunikációs eszközök fejlettsége, általában a tudáshoz, az ismeretekhez való hozzáférhetőség leegyszerűsödése példáulan történelmi alkalmat kínál a gyorsabb felzárkózásra. Az alkalommal persze élni kell tudni, és némi „tanulópénzt” is meg kell fizetni: a korszerű tudáshoz való hozzájutás minimális technikai-fizikai és szervezeti infrastruktúráját meg kell teremteni, mégpedig saját erőből. Ehhez pedig masszív, az oktatás valamennyi szintjébe történő indulóberuházás kell!

Mondhatja erre valaki, hogy ez nem más, mint könyvtárszagú ábrándozás, és a feltörekvő országok esetében ennek a XXI. század eleji „eltanulási előnynek” a kihasználása merő fantazmagória! De ha ez a tanulási előny csak ábrándozás, akkor mégis hogyan lehet megmagyarázni olyan természeti erőforrásokban nem kifejezetten gazdag, délkelet-ázsiai országok, mint Hongkong, Szingapúr, Dél-Korea, Malajzia, Tajvan és a II. világháborúban térdre kényszerített Japán gazdaság sikereit, melyek sok egyéb sajátos (történelmi, kulturális, politikai) tényező mellett egy nagyon rugalmas, fegyelmezett tanulási folyamatra épültek. Igaz, a világgazdaság e térségében, szerencsés kulturális örökségként, a befogadás humáninfrastrukturális feltételei jórészt adottak voltak. Dél-Korea, Hongkong, Tajvan és persze Japán az elmúlt harminc év során, egy sor terméket illetően – kezdve a könnyűipari ágazattal sok más feldolgozóipari tevékenységen keresztül egészen a mikrochipgyártásig – hatékonyságból, megbízhatóságból, gyorsaságból gyakran leckét adott a legagresszívabb és leghatékonyabb amerikai kapitalizmus kitermelte vállalatoknak is.

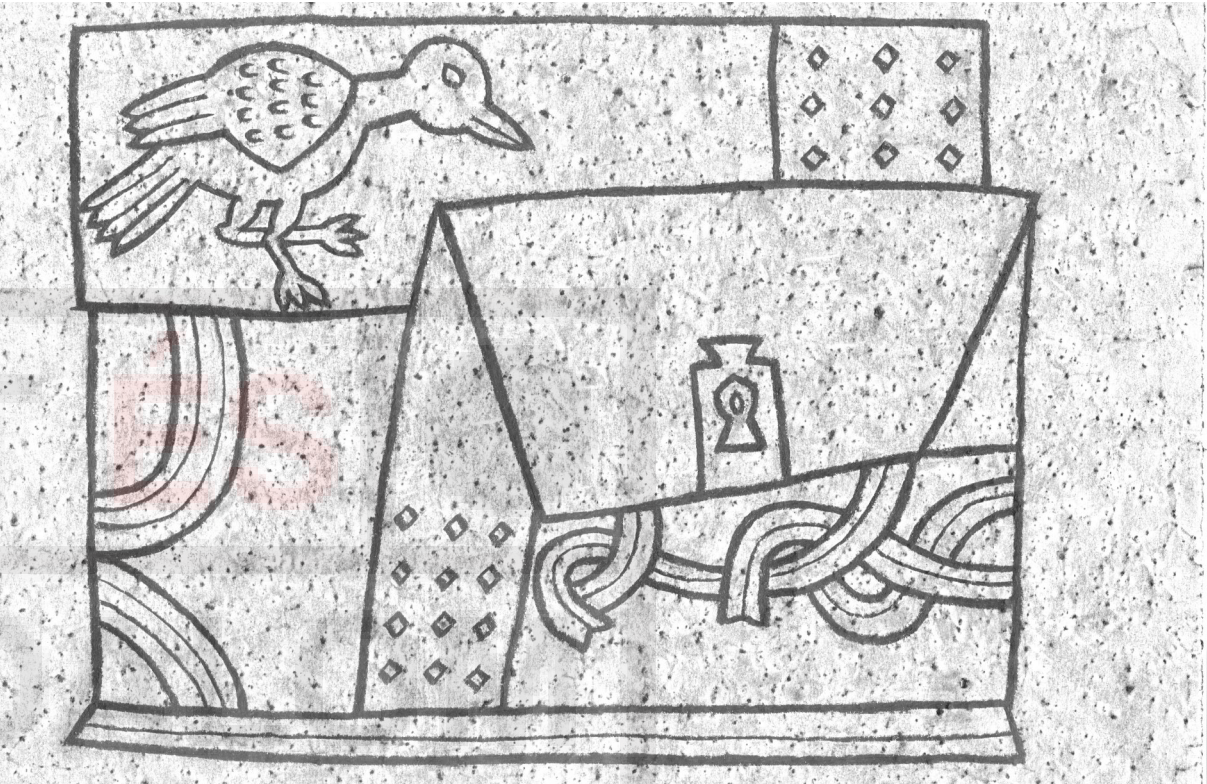
Összegzőként is érdemes megismételni, hogy a gazdasági fejlettség, a gazdaság elérésének nincs előre pontosan meghatározható, egyenes vagy általánosítható, sémászerű útja, olyan, amit minden országgal bizonnyal követhet. Az egyik legfontosabb, már kitaposott, nyugodt – tudományos – lelkiismerettel ajánlható nyomvonal a humánerőforrások masszív és kezdetben kifejezetten nagyvonalú fejlesztésén át vezet. Az iskolarendszer minden szintjének a világsszínvonal közelébe emelése (felemelése) jó eséllyel Magyarországon is – akár egy fél emberöltő alatt – garancia lehet arra, hogy akár a világ legfejlettebb országai közé emelkedjünk. Az új kormány a kapott erős politikai felhatalmazását immáron ennek, a valóban sorsfordító „nagy felzárkózási projektnek” szentelhetné, és ezzel legalább egy nagy rendszert, az oktatást az élvonalba segítheti.

Bálint András 75

69 éve ismerem. Együtt jártunk első elemibe. De ő ásként folytatta, én bésként, és csak a gimnáziumban kerültünk újra össze, akkor már négy évre. Ha képeket próbálok előhívni magamban, az elemiből még nem jön elő semmi. Le is vonok nyolc évet, így is marad 61. Képek? Osztálykirándulás, biciklizünk a Velencei-tóhoz. Aztán mindketten verset írunk róla az osztályfaliújságra. Állunk a körtéri cukrárszában, és tömjük magunkba a krémeseket. Czikmántory tanár úr felajánlott tíz franciakerémet annak, aki átugorja a 180 centit. András átugrotta. A Mambó magánjára föl vesszük *Az ember tragédiája* első jelenetét, András az Úr hangja, én vagyok Lucifer. Ő kedélyes técszelnőkre veszi a figurát, én Benedek Tibor kabarészerepét, Zacsék urat próbálom imitálni. Osztályfőnökünket időnként rá vesszük, hogy tanulás helyett inkább András tanárpárodiait élvezhessük. Sokat bridzsezünk, amikor a főiskolára jár. Egy hajnalig tartó parti után olyan szép a nyári reggel, kár lenne lefeküdni, mondja András. Szeret és tud is élni. Hajóra ülünk, elmegyünk Szentendrére, meglátogatjuk először a gyönyörű Adamis Annát, akkori szerelmét, délután meg Vas Istvánékat. Petrivel megyünk, egyetemi költők, Pécsre szerezeln, András meg oda szerződött a főiskola után. Utolsó éjszaka náluk alszunk, a konyhában. Költők az életben, költők a színpadon. András egy-egy estére Arannyá, Babitscsá, Kosztolányivá, Szép Ernővé lényegül át. Radnóti több változatban is. És jönnek az élő költők és írók: évente a magvetősök, a *Holmi* bemutatók estje a Radnóti Színházban, Vas István, Szántó Piroska, Mándy, Petri, Orbán Ottó – szinte mindenki ott van, aki számít. De kell egy házigazda is, hogy igazán jól érezzük magunkat, és aztán már haza menjünk vissza az ötödik születésnapunkon. Akkor még egy hatalmas tor-

tát is betoltak a színpadra. Minden kerek születésnapunkat megünnepeltük itt. És végül itt is búcsúzunk el. Ami persze fájdalmas, de hogy mégse ez legyen az alaphangulata, arról András gondoskodik, nemcsak konferansziéként, hanem azzal is, ahogy elmondja Vajda Miklós visszafojthatatlan röhögéssel megkönnyeztető elbeszélését az előkelő londoni vendéglátója elérhetetlen vécéjétől egy méterre bekövetkező tragédiáról. Réz úr, a kapitány, már nem tudta vállalni a jelenlétet ezen az estén. Pedig a *Holmi* helye a színházban elsősorban Réz Pál és Bálint András barátságán alapult. Lett ebből egy remek beszélgetéssorozat is az irodalomról *Szó, szó, szó* címmel a tévében. Valaha csináltak ott ilyeneket. És András gyakran konzultált Palival az irodalmi estjei összeállításakor. Mindenképpen meg akarta mutatni neki a Heltai-estjét is, amire ő már nem tudott elmenni. Az is kérdéses volt, hogy képes-e még végighallgatni. Látni már csak foltokat látott. De András elment hozzá, és elmondta az egészet. Ott voltam, meg is hatódtam. Pali figyelt, és aztán kérdezgetett Andrásról ezt azt, olyasmit is, amire csak Heltai tudott volna válaszolni. És most Bálint András (amúgy filmsztár és híres színművész, de hát ezt mindenki tudja) 75 éves lett. Hogy ezen is meg ne hatódjak, ide szúrok egy fontos helyreigazítást. Rosszul emlékszel, Andrásom, amikor azt mondod Schiller Erzsébetnek a beszélgetéskönyvetekben a velencei-tavi biciklitúránkról, hogy Kripton tanár úr az oldalkocsis motorkerékpárján kísért bennünket. Neki is bicikljik volt – csak Dongó segédmotorral fűszerezve. Ezt a Vadász-tölténygyárból gyártották 1955-től 57-ig, mondja a Wikipédia. Isten éltesse sokáig!

Várady Szabolcs

Oláh Mátyás: Láda kulcs nélkül, madárral

Oláh Mátyás munkáihoz

Föltételezzük, hogy a művészetet valamiféle szenvedély tartja mozgásban. S azt is feltételezzük, hogy ha ezt a szenvedélyt föl tudjuk támi, akkor megközelítő értelemben tudunk adni a művészre és a művészetére. Ha Oláh Mátyás műveit faggatjuk ki erről, akkor bizonyára a vallásos szenvedély lesz a keresett válasz. Nem tudom, és nem is hiszem, hogy ez egybeesne valamilyen ismert vallás dogmatikájával, de azt látom, hogy művei valamiféle transzcendens elrendezettséget sejtjenek és sejtetnek, amelyet kiegészítenek egy álomreliigió hol érthető, hol érthetetlen igéi, valóágos vagy képzeletbeli kegytárgyai. Idegenség ez a modern világ abszolutizált e világiségától, de persze a modern elutasítása, egy tradíció kitalálása és az ahhoz való ragaszkodás is a modern egy arca.

Másodszor a képzőművész szenvedélyének köze van a kéz állandó működéséhez és működtetéséhez. Oláh különös pasztellrajzain feltűnik két adottság, amelyet a művész választott. Az egyik az egész felület pontozott, szálkázott textúrája, a másik a keret, amely mindig világosan jelen van, akkor is, ha a kép egy-egy részén azonos az ábrázolt tárgy körvonalának részletével. Ez az a hely, amelyben alkotója otthon érzi magát, s amelyet benépesít, berendez. A kéz sétára indul, s nem is bizonyos, hogy a szellem előre meghatározott terve szerint. „Merre jár a gondolat és rajzolója” – teszi föl a kérdést az egyik cím, máskor meg a teátrumos mondóka (teátrummal – teát rummal) ismételt fölhaszná-

lása szinte hangsúlyozza az esetlegességet. Az érett művészet jellegzetessége, hogy nem kell már annyira akarni. Benne van a kézben a motívika, és benne van az újdonság is. Talán azért, mert föntől diktálják. A rajzolás, a festés, a faragás aszketikus gyakorlattá válik, a kéz munkájává.

Harmadszor – és ez mindig és régóta föltűnik Oláh Mátyás munkáin – a humornak jelentős szerepe van. Ez ritkaság; a képzőművészetben nincs a komédiának műfaja, vagy ha igen, a karikatúra ritkán válik grand arttá. Kevés az olyan festő, akinek a humora kitetszik a művészetében; hirtelenjében a nagyok közül csak Klee-t, Lyonel Feiningert tudnám említeni, s persze a mindenoldalú Picassót. Oláh művei gyakran humorosak, viszont sohasem ironikusak. Ezt nem nehéz megmagyarázni: az ironia minden mögé kiteszi a kérdőjelet, a végtelen és a véges viszonyában is. De maga az Örökkévaló, a Mindenható, ha valaki komolyan veszi ezeket a fogalmakat, nem válhat ironia tárgyává. Márpedig Oláh Mátyás komolyan veszi, ha nem is kell Ábrahám, Izsák és Jákob istenére gondolnunk, és semmilyen más istenre, amely megjelent a történelemben. De szemmel látható, hogy úgy véli, egy végtelen szellem rendezi el vonásait a papíron, a vásznon, a kövön, s ebben mint sorában megnyugszik. Mi pedig, hívók és hitetlenek, élvezük ezeket a vonásokat.

Radnóti Sándor

www.konyv7.hu

„Lelkük mélyén fekete lyuk” – Szántó T. Gáborral legújabb kötete kapcsán a múltfeldolgozásról beszélgetett Jolsvai Júlia

könyves újság neten és papíron

KÖNYVHÉT